

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafroz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Raupov Xolmamat Rashidovich, Xaitova Olmaxon Saidovna

O'ZBEKISTONDA KON-METALLURGIYA SOHASI TARAQQIYOTIDA BERUNIY

ILMIY METODOLOGIYASINING O'RNI 13-19

Muminov Ulmas Ravshanqulovich

QADIMGI TURKIYLARDA DAVLATCHILIK AN'ANALARI 20-30

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

MEHNAT MIGRATSIYASINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI:

XALQARO STANDARTLAR VA MILLIY QONUNCHILIK 31-37

Absalom Ziyadullayevich Xujanazarov

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA SURXONDARYO VILOYATIDA

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR 38-43

Allamuratov Shuxrat Ashurovich

BUXORO AMIRLIGINING ICHKI SAVDO-TRANZIT ALOQALARIDA

AMUDARYO SUV YO'LINING O'RNI 44-49

Sabirov Mansurbek

AMUDARYO SOHILI BO'YLAB XALQARO KARVON YO'LIDA RIVOJLANGAN

O'RTA ASR VA SHAHARLARI SAHIFASI 50-53

Matnazarova Mohira Uktamovna

KO'CHMANCHI CHORVADORLAR CHORVACHILIK XO'JALIGINING

SHAKLLANISH OMILLARI 54-59

Shukurillayev Yunus Asrorovich

BUXORO AMIRLIGIDA HARBIY UNVON VA MANSABLARGA TAYINLANISHIGA

OID HUIJATLAR TAHLILI (QO'SHBEGI DEVONXONASI ARXIVI HUIJATLARI ASOSIDA)..... 60-67

Esanova Nilufar

O'ZBEKISTONDA XALQARO MUNOSABATLARNING USTUVOR YO'NALISHLARI

VA ULARNING SANOAT RIVOJLANISHIDAGI BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI 68-73

Jumayev Abdumo'min Fayziyevich

IBN SINONING ASH-SHIFO ASARINING ISLOM VA YEVIROPA FALSAFASIGA TA'SIRI 74-82

Pardaxol Normamatova Ochildiyevna

MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYATINING

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIGI 83-87

Elboyeva Shaxnoza

O'ZBEK OLIMALARINING XALQARO ILM-FAN, MADANIYAT RIVOJIGA

HAMDA FAN VA TEXNIKA TARAQQIYOTIGA QO'SHGAN HISSALARI 88-94

Джаббаровова Юлдуз Джуманиязовна

РОЛЬ ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ

ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА 95-100

Tuyev Fazliddin Erkinovich

2009–2011-YILLARDA BUXORO, SAMARQAND, NAVOIY SANOATIDA

O'SISH VA XALQARO HAMKORLIK DINAMIKASI 101-104

<i>Жураева Камола Сайфиддиновна</i> КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ УЗБЕКИСТАНА	105-109
<i>Abdujabborov Kamoliddin</i> QADIMGI BAQTRIYA VA AVESTO JAMIYATI DAVRI QISQACHA TAHLILI	110-115
<i>Mamanov Abdurahim Abduhakimovich</i> TEMURIYLAR VA ULARDAN KEYINGI SULOLALAR DAVRIDA DINIY HOKIMIYATNING KUCHAYISHI (SABABLAR VA NATIJALAR)	116-122
<i>Xolmatov Shukurillo Ziyoviddin o'g'li</i> INGLIZ TILLI TADQIQOTLARDA ILK O'RTA ASRLAR MARKAZIY OSIYO TARIXINING O'RGANISH BOSQICHLARI	123-128
<i>Djurayev Baxtiyor Rajaboyevich</i> O'ZBEKISTON IJTIMOY-IQTISODIY HAYOTIDA AYOLLARNING O'RNI VA GENDER TENGLIGI MASALALARI (TARIXIY-IJTIMOYIY TAHLIL 1991-2025-YY)	129-136
<i>Matyagbov Toyirjon Sultanbayevich</i> JANUBIY OROLBO'YI HUDUDIDA NEOLIT DAVRI KULOLCHILIGIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	137-140

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Султанова Дина Файзрахмановна</i> ОБЩЕНАУЧНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА	141-153
<i>Shodmonov Abduvohid Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTON TARIXIY YODGORLIKLARINI RAQAMLI TURIZM ORQALI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISH	154-157

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Otamuratov Sarvar</i> YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI: XALQARO TAJRIBA ASOSIDA YANGI TASHABBUSLAR VA QONUNGA TAKLIF ETILAYOTGAN MUHIM QO'SHIMCHALAR	158-164
<i>Tashanov Abduxoliq</i> BUZG'UNCHI G'OYA VA BUZG'UNCHI FAOLIYATNING SHAKLLANISHIDA SALBIY TARBIYA VA ATROF-MUHIT TA'SIRI	165-171
<i>Raxmatova Xolidaxon Xolikovna</i> XOJA AHROR VALIY MUROSAGA OID QARASHLARINING FALSAFIY MOHIYATI	172-178
<i>O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna</i> ABDULXAMID SULAYMON O'G'LI CHO'LPONNING BADIY-ESTETIK MEROSI	179-183
<i>Yazdonov Ulug'bek Tashmurotovich</i> TA'LIM VA TARBIYA – JAMIYATNI MA'NAVIY-MADANIY DEFORMATSIYALASHUVDAN SAQLOVCHI OMILDIR	184-189
<i>Абдуллаева Махбуба Нуруллаевна, Жалалова Гулбахор Одилжоновна</i> КОГНИТИВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ В IX – XII ВЕКАХ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	190-197

<i>Rasulov Hakim Mamanovich</i> DAVLAT VA JAMIYAT O'ZARO ALOQADORLIGINING SIYOSIY-INSTITSIONAL TAHLILI	198-201
<i>Azamova Sitora Ayonovna</i> O'ZBEKISTON ZAMINIDA EKOLOGIK MADANIYATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	202-206
<i>Xolmirzaev Xurshid Nakibillaevich</i> FUTUROLOGIK TAFAKKURDA SUN'IY INTELEKTNING NAMOYON BO'LISHI	207-212
<i>Namazova Yulduz Muzaffarovna</i> RAQAMLI SIVILIZATSIYA SHAROITIDA MILLIY TA'LIMNING STRUKTURAVIY-FUNKSIONAL JIHATLARI	213-217
<i>Abdurazoqov Gulmurod Musurmonqulovich</i> MAFKURAVIY OMILLARNING YOSHLAR KAMOLOTIGA TA'SIRI NAMOYON BO'LISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	218-224
<i>Tojibayev Baxromjon Turabayevich</i> "PREKARIAT" TUSHUNCHASINING GENEZISI: ETIMOLOGIYA, FALSAFIY-IJTIMOYIY ANGLASH	225-229
<i>Tursunova Laylo Ergashevna</i> TILAB MAHMUDOVNING ADABIY ESTETIK QARASHLARINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI	230-235
<i>Филиппов Ольгерд Александрович</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА	236-244
<i>Chorieva Madina Aliyevna</i> INKLYUZIV TAFAKKUR — JAMIYATNING BARQAROR RIVOJLANISHINING FALSAFIY ASOSI	245-249
<i>Zakirova Nigora Xalmaxammatovna</i> AXBOROT MAKONIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH IMKONIYATI	250-254
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> AXBOROT IMPERIALIZMI TAHDIDLARI	255-261
<i>Karimov Zafarbek Ataboyevich</i> TA'LIM TIZIMINI SOTSIOLOGIK-FALSAFIY TAHLIL QILISHDA GUMANITAR YONDASHUVLAR	262-267
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLAT HAQIDAGI G'ARBONA QARASHLAR: FALSAFIY-ILMIY TAHLIL	268-272
<i>Shaydullayev Normamat Sherkuziyevich</i> RAQAMLASHGAN JAMIYAT SHAROITIDA INSON QADRI VA ONG EVOLYUTSIYASI	273-278
<i>Tursunova Olmos Fayziyevna</i> YOSHLAR HUQUQIY ONGI VA MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	279-284
<i>Turaeva Sanobar Khalimovna</i> EASTERN EDUCATION - THE IMPORTANCE OF UPBRINGING IN THE FORMATION OF HUMAN QUALITIES IN YOUNG PEOPLE	285-287

<i>Jo'rayev Akram Namozovich</i> EKSTREMIZM G'OYALARIGA QARSHI KURASHDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH MEXANIZMLARINING PSIXOLOGIK VA FALSAFIY ASOSLARI	288-291
<i>Taylyakova Feruzahon Sultanovna</i> GLOBALASHUV - MA'NAVIYATNI ANGLASH OMILI	292-296
<i>Toxirov Abdumalik Ashurali o'g'li</i> MAHALLA VA OILADA YOSHLAR AXLOQINI ME'YORLASHTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	297-302
<i>Sherboboyev Muxriddin, Javlonbek Hafizullayev</i> KARL POPPERNING BILISH FALSAFASIGA OID QARASHLARI	303-307
<i>Nasriddinov Faxriddin Xalmamatovich</i> AXBOROT VA AXBOROT TIZIMLARINING FALSAFIY TAHLILI	308-314
<i>Ochilov Husan</i> MILLIY AN'ANA VA MODERNIZATSIYA UYG'UNLIGINING FALSAFIY TAHLILI	315-321
<i>Madaminov Nasimjon</i> MILLIY MUSIQIY MEROS ASOSIDA YOSHLARNING ESTETIK DIDI VA TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI	322-326
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdammovna</i> MEHNAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH SOHADAGI XORIJIY TAJRIBALAR	327-331
10.00.00 - FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Narmuratov Zayniddin Radjabovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SCIENCE/ILM KONSEPTLI FRAZELOGIK BIRLIKLARNING LINGOMADANIY XUSUSIYATLARI	332-337
<i>Payzibayeva Madinaxon Sobirjon qizi</i> INGLIZ XALQ ERTAKLARI OBRAZLARINING BADIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	338-342
<i>Axmedov Anvar Botirovich</i> NEMIS TILI TIZIMIDA O'ZLASHMA NEOLOGIZMLARNING ROD KATEGORIYASIGA EGA BO'LISH MASALASI	343-347
<i>Djabbarova Shoirra Baltayevna</i> ETNOGRAFIK REALIYALARNING LINGVISTIK XUSUSIYATI	348-351
<i>Genjemuratov Yaqipbek Baxriyatovich</i> FELETONNING JANR SIFATIDA ANIQLASH MUAMMOLARI	352-355
<i>Tadjiyeva Mastura Fayzullayevna</i> INGLIZ MAQOLLARIDA "LOVE" KONSEPTINING VOQELANISHI	356-360
<i>Qurbonova Gulnoza Abduholiq qizi</i> GIDRONIMLARINING STRUKTUR-SEMANIK TAHLILINING XUSUSIYATLARI	361-364
<i>Ayimbetova Shyryn Jabbar qizi</i> BOLALAR ADABIYOTINING POETIK-FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI: YOSH PSIXOLOGIYASI, DIDAKTIKA, AKSILOGIYA	365-371
<i>Ruziyeva Nasiba Kenjayevna</i> O'ZBEK TILIDAGI IBORALARINING SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA FRANSUZ TILIGA TARJIMASI	372-375

<i>Бабаева Зарина Сайфуллаевна, Фёдорова Арина Максимовна</i> ГЕЙМИФИКАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	376-385
<i>Xushmatatova Aminaxon</i> LINGUOCULTURAL FEATURES OF SPEECH INTENTION IN THE DISCOURSE OF ENGLISH AND UZBEK DRAMATIC WORKS	386-392
<i>Saparniyazova Sarbinaz Baxtiyarovna</i> THE INFLUENCE OF CONTEXTUAL FACTORS ON THE PERCEPTION OF THE PRAGMATICS OF APOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK	393-397
<i>Adxamova Shirin Farhodjon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA EMOTSIONAL HOLATNI IFODALOVCHI KOLLOKATSIYALARNING QIYOSIY TADQIQI	398-401
<i>Машарипова Валентина</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ПОРТРЕТНЫХ ОПИСАНИЯХ В АНГЛИЙСКИХ И РУССКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ	402-405
<i>Abduqahhorova Gulnoza Abduvahobovna</i> RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI IQTISODIY ANGLISIZMLARNING SINTAKTIK XUSUSIYATLARI	406-411
<i>Raxmonova Yulduz Xusanovna</i> ADABIY ASARLARDA IJTIMOIIY FOJIAVIYLIKNING ESTETIK TALQINI	412-417
<i>Ayimbetova Damekhan Maksetbay qizi</i> ADABIYOTDA ANIMALISTIK JANR VA RAMZIY OBRAZLAR BO'YICHA OLIV BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR	418-427
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Фазилов Фарход Маратович</i> УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДИПФЕЙКОВ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА	428-439
<i>Zokirov Sherzod Ilxom o'g'li</i> FUQAROLAR MUHOJAJATLARI BILAN ISHLASH BO'YICHA CHET EL DAVLATLARI TAJIRIBASI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL	440-448
<i>Rakhmonov Tolib</i> ISSUES OF DETERMINING THE CIVIL LEGAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UZBEKISTAN	449-454
<i>Sobitxonov Joxongir Zunnurxon o'g'li</i> ISLOM BANKLARI FAOLIYATIDA "FATVO SHOPPING" AMALIYOTI VA UNING OLDINI OLISH BO'YICHA HUQUQIY MEKANIZMLAR	455-462
<i>Mamatmurodov Farrux Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA SUKUKNI RIVOJLANTIRISH: HUQUQIY ISLOHOTLAR, INFRATUZILMA, MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR	463-472
<i>Юнусов Достонбек Анваржон угли</i> ПОНЯТИЕ И ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	473-481

<i>Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich</i> JINOYAT PROTSSESSIDA AYBLOV FUNKSIYASINI AMALGA OSHIRUVCHI SUBYEKTLARNING HUQUQIY MAQOMIGA OID MUAMMO VA YECHIMLAR	482-489
<i>Xidirov G'anisher Tojimurodovich</i> TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATI USTIDAN SUD NAZORATINING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI	490-499
<i>Baxronov Ravshan Rashid o'g'li</i> SUN'IY INTELLEKT VA INSON HUQUQLARI: NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	500-504
<i>Усмонов Малик</i> ОТСЛЕЖИВАНИЕ И ЗАМОРАЖИВАНИЕ НЕЗАКОННО ПОЛУЧЕННЫХ АКТИВОВ: СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДХОДОВ	505-510
<i>Abdusatarov Jaloliddin Sharafutdin o'g'li</i> RAQAMLI AKTIVLAR BILAN BOG'LIQ NIZOLARNI HAL QILISHNING MUQOBIL USULLARI	511-517
<i>Islomqulova Shohsanam Vahobjon qizi</i> TIBBIYOT XODIMINING KASBIY JAVOBGARLIGINI SUG'URTALASHDA SUG'URTA TOVONI, SUG'URTA PULI VA SUG'URTA MUKOFOTI TUSHUNCHALARINING MOHIYATI	518-524
<i>Ibodullo Xayrullo Jaxongir o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJIY DAVLATLAR SUDYALARINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY MAQOMI	525-530
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Xolmatova Ziroatxon Anvarovna</i> BO'LG'USI PEDAGOGLARDA NOSTANDART TESTLARNI TUZISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI	531-534
<i>Mamajonova Gulnoza Karimovna</i> AXLOQIY VA ESTETIK TARBIYA INTEGRATSIYASINING PEDAGOGIK ASOSLARI	535-539
<i>Gulomova Komila Maxamatjanovna</i> TA'LIMDA FAOL O'QITISH METODLARINING SAMARADORLIGI: TAJRIBA VA TAHLIL	540-544
<i>Berdiyeva Nilufar Berdiyev qizi</i> BO'LAJAK MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHI –PEDAGOGLARINING IJODIY KOMPETENSIYALARINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI	545-549
<i>Фадлиева Амина Ильхамовна</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ПЕДАГОГИКА КАРЛА РОДЖЕРСА И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	550-556
<i>Rajabov Eldor Erkinovich</i> THE ROLE OF PEER REVIEW TO IMPROVE WRITING EFFECTIVELY AMONG EFL STUDENTS	557-561
<i>Jumagulova Aziza Abduljalil qizi</i> BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDAGI DZYUDUCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI JISMONIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI	562-573

<i>Toshnazarova Mohinur O'sarali qizi</i> “MOTIVATSION YONDASHUV” HAMDA “KREATIV FIKRLASH” TUSHUNCHALARINING MAZMUN VA MOHIYATI	574-578
<i>Maxmudova Nigoraxon Boyqo'zi qizi</i> BO'LAJAK CHET TILI O'QITUVCHILARINI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PRAGMATIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	579-585
<i>Hamroyeva Robiya Sherali qizi</i> KELAJAK PEDAGOGLARINING TANQIDIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	586-591
<i>Tug'anboyeva Zamiraxon Shuxratbek qizi</i> TALABA KURASHCHI QIZLARNING KUCH CHIDAMLILIGINI MAXSUS MASHQLAR ORQALI OSHIRISH METODIKASI	592-598
<i>Sadritdinova Dinora A'zamjon qizi</i> WEB ILOVALARNI LOYIHALASHGA OID KOMPETENTLIK VA UNI RIVOJLANTIRISH	599-602
<i>Солохиддинова Фазилатхон Мухиддин кизи</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ УСВОЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ	603-611
<i>Ниязова Регина Рустамовна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА	612-615

Received: 2 October 2025
Accepted: 15 October 2025
Published: 25 October 2025

Article / Original Paper

THE STRENGTHENING OF RELIGIOUS AUTHORITY DURING THE TIMURID AND SUBSEQUENT DYNASTIES (CAUSES AND CONSEQUENCES)

Mamanov Abdurahim Abduhakimovich

Independent Researcher,
Samarkand State University

Abstract. The article examines the reasons for the strengthening of religion during the Timurid period and the subsequent dynasties on the basis of the theory of “periodicity.” It also reveals the factors behind the rise and decline of the Timurid dynasty, the causes and consequences of the strengthening of local authorities, and, in particular, the reasons for the increasing role of religious scholars (ulama) in society and state governance.

Keywords: Timurids, secular state, theocracy, ulama, irrigated agriculture, rain-fed agriculture, philosophy of history, “periodicity”.

TEMURIYLAR VA ULARDAN KEYINGI SULOLALAR DAVRIDA DINIY HOKIMIYATNING KUCHAYISHI (SABABLAR VA NATIJALAR)

Mamanov Abdurahim Abduhakimovich

Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada Temuriylar davri va undan keyingi sulolalar hukmronligida dinning kuchayish sabablari “davriylik” nazariyasi asosida ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, temuriylar sulolasining yuksalishi va tanazzuli omillari, mahalliy hokimiyatning kuchayishi sabablari va oqibatlari, ayniqsa, diniy ulamolarning jamiyat va davlat boshqaruvidagi o‘rni ortishining sabablari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Temuriylar, dunyoviy davlat, teokratiya, ulamolar, sug‘oriladigan dehqonchilik, lalmikor dehqonchilik, tarix falsafasi, “davriylik”.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI9Y2025N17>

Xalqimiz tarixida yuz bergan tarixiy voqea-hodisalarni hamisha ham to‘g‘ri, haqqoniy bahosini olgan deb aytishimiz qiyin. Insoniyat tarixida ro‘y bergan voqealar, jarayonlarni to‘g‘ri talqin etish eng avvalo kishilik jamiyati tarixiy taraqqiyoti qonuniyatlarini to‘g‘ri, haqqoniy yorita oladigan tarix falsafasiga bog‘liqdir. Kishilik jamiyati tarixiy taraqqiyoti qonuniyatlarini anglamasdan turib tarixiy voqea-hodisalarga baho berishga urinish qorong‘u uyga kesak otish bilan barobar, — qorong‘u uyga qancha kesak otmang, foydasiz, nishonga tegishi dargumon. Kishilik jamiyatining, qolaversa Vatanimiz tarixining juda ko‘p salmoqli ahamiyatga ega bo‘lgan davrlari, ro‘y bergan voqea-hodisalar, jarayonlar hali-hanuz o‘zining to‘g‘ri, mantiqiy va ilmiy asoslangan bahosini olganicha yo‘q. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: “Tarixga oid ilmiy tadqiqot ishlari asosan bayonchilik, publitsistik usulda olib borilmoqda. Natijada olis va yaqin o‘tmishimizdagi ko‘pgina voqealarning mazmun-mohiyati, ularni yuzaga keltirgan omillar va tarixiy qonuniyatlar ochilmasdan kelmoqda”[1, 275] degan so‘zlari tarix faniga oid bugungi tadqiqotlarga berilgan achchiq, lekin haqqoniy bahodir.

Vatanimiz tarixida ham o'zining haqqoniy bahosi, yechimini olmagan voqealardan biri-temuriylar va ulardan keyingi sulolalar davrida diniy hokimiyatning kuchayishi masalasidir.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, buyuk bobomiz Amir Temurning ulamolarga, din peshvolari hamda sayyidlar-payg'ambar avlodlariga hurmat ehtiromi cheksiz bo'lgan. Ul zotning din peshvolariga ko'rsatgan hurmat, izzat-ikromi ko'pdan ko'p tarixiy manbalarda o'z aksini topgan.

Masalan, uning Turkistondagi Ahmad Yassaviy qabri ustiga qurdirgan maqbarasi, sayyidlar-payg'ambar avlodlariga ko'rsatilgan g'amxo'rliklari uning chin iymonli, musulmonchilik-islom dini arkonlariga qat'iy sodiq hukmdor bo'lganligidan dalolatdir.

Amir Temurga qisman zamondosh bo'lgan Ibn Arabshoh uning olim-u ulamolarga hurmat izzati haqida quyidagicha yozib qoldirgan. "Temur olimlarga mehribon, Sayyid-u Shariflarni o'ziga yaqin tutar edi. Ulamo va fuzaloga to'la izzat-hurmat ko'rsatib, ularni har qanday odamdan tamom muqaddam ko'rardi. Ularning har birini o'z martabasiga qo'yib izzat-u ikromini unga izhor qilardi"[2, 72]. Amir Temurning Xorazmdagi Abu Muslim avlodlari-sayyidlariga bergan yorlig'i ham uning din peshvolari-ulamolarga ko'rsatgan g'amxo'rligining yorqin namunasidir. Ushbu yorliq bilan Amir Temur Xorazmda yashagan Abu Muslim avlodlarini barcha soliq va majburiyatlaridan ozod qiladi[3, 22].

Lekin, Amir Temur ulamolarni qanchalik izzat-hurmat qilmasin, ularning davlat ishlariga aralashuviga yo'l qo'ymagan.

"U islom dini asoslarini mustahkamlash, din peshvolarini hurmat qilish, ularga yaxshi sharoit tug'dirishga harakat qildi, ammo davlat boshqaruvi tizgini ularga berib qo'ymadi"[3, 22].

Ammo, sohibqiron Amir Temurdan keyingi temuriylar davriga kelib, mamlakatda ulamolarning mavqeyi, obro'-e'tibori tobora oshib borishi natijasida ulamolar davlat boshqaruviga ba'zan bilvosita, ba'zan esa, hatto bevosita aralashadigan bo'ldilar. Masalan, temuriylar davrining eng ko'zga ko'ringan ulamosi Hoja Ahrori Vali va uning avlodlari temuriy shahzodalardan ko'pchiligining piri bo'lib, ular ba'zida o'zlarini shahzodalarga xo'jayin kabi tutar edilar.

Masalan, Hoja Ahrori Valining o'g'li Xoja Yahyo XV asrning oxirlariga kelganda Samarqandning amaldagi xo'jayini hisoblanar edi.

Amir Temur vafotidan keyin, oradan bir necha o'n yil o'tib din rahnamolari, ulamolarning obro'-e'tibori nafaqat Samarqandda, balki butun O'rta Osiyo – Movarounnahrda osha bordi. O'sha davrda paydo bo'lgan yirik so'fiylik tariqatlari-kubroviya, Naqshbandlik kabi ta'limotlarining izdoshlari yildan-yilga ko'payib bordi. Buxorodagi Jo'ybor shayxlarning obro'-e'tibori ayniqsa baland edi. Buxoro va tevarak atrofidagi deyarli barcha hokimlar, davlat egalari Jo'ybor shayxlarning roziligini olmasdan biror bir kattaroq ishga qo'l urushga botina olmasdilar.

Temuriylardan ancha keyingi davrlar-taniqli adibimiz Abdulla Qodiriy tomonidan "keyingi xon zamonlari" deb atalgan XIX asr o'rtalarida ham Movarounnahr davlatlarida amir-u xonlar biror-bir ishga qo'l urushdan oldin albatta ulamolarning fatvosini olishlari shart edi. Ulamolarning qanday fatvo yozishlari esa ko'pincha dunyoviy hokimiyat egasi — xon yoki amirning taxtda qanchalik mustahkam o'tirganligiga bog'liq edi. Agarda xon taxtni yaqinda egallagan, o'z hokimiyatini yetarlicha mustahkamlay olmagan bo'lsa, ulamolar odatda shariat

arkonlariga muvofiq ish tutishar, ya'ni bu holda ularning fatvolari ba'zan xonning istak-xohishiga zid bo'lishi ham mumkin edi.

Masalan, Qo'qon xoni Ma'dalixon o'z saroyidagi bir kanizga uylanmoqchi bo'lib, bu to'g'rida ulamodan fatvo so'rab murojaat qilganida ular Ma'dalixonning xohishiga zid bo'lgan fatvo beradilar.

Chunki, Ma'dalixon yaqindagina taxtga o'tirgan, hali u o'z hokimiyatini yetarlicha mustahkamlay olmagan edi.

Xo'sh, nima uchun Sohibqiron Amir Temur zamonida davlat boshqaruvi ishlariga aralashishni xayollariga ham keltirmagan, keltirishi mumkin bo'lmagan ulamolar Amir Temurdan keyingi temuriylar va undan keyingi sulolalar davriga kelib bu qadar kuch va qudratga ega bo'ldilarki, hatto davlat boshlig'i-xonlarning irodasiga ham qarshi chiqishga jur'at etadigan bo'ldilar? Mazkur savolga javob berish uchun kishilik jamiyati tarixiy taraqqiyotiga geografik maktab nuqtai-nazaridan qarab, bir necha tayanch tushunchalar bilan tanishib chiqishimizga to'g'ri keladi:

- Tarixga yondashuv masalasida geografik omil nazariyasiga muvofiq kishilik jamiyati tarixini tirikchilik vositalarini qo'lga kiritish usuliga ko'ra ikki asosiy davrga bo'linadi:

- 1. O'zlashtirma xo'jalik
- 2. Ishlab chiqaruvchi xo'jalik.

O'zlashtirma xo'jalik davrida odamlar o'zlari uchun kerakli vositalar-asosan oziq ovqatni terib-termachlash va ovchilik orqali qo'lga kiritganlar.

Bundan 10 000 yilcha ilgari insoniyat birinchi ishlab chiqarish usuli-ko'chmanchi chorvachilikni, ma'lum muddatdan keyin esa dehqonchilikni o'rganib oldi. Dehqonchilik esa ikki usulda:

- Sug'orma dehqonchilik.
- Lalmikor dehqonchilik usullarida olib borilgan.
- Demak, o'zlashtirma xo'jalikdan keyin insoniyat ishlab chiqarishning 3 asosiy usuli orqali tirikchilik qilgan:

- Ko'chmanchi -chorvadorlik.
- Sug'orma dehqonchilik.
- Lalmikor dehqonchilik.

Mazkur 3 asosiy ishlab chiqarish usuli taraqqiyotining 3 xil ko'rinishini vujudga keltiradi:

- Ko'chmanchi chorvadorlar-taraqqiyot turg'un holatda bo'ladi.
- Sug'orma dehqonchilik-bu ishlab chiqarish usuli taraqqiyotning "davr"lar ko'rinishidagi shaklini keltirib chiqaradi.

- Lalmikor dehqonchilik jamiyatlarida taraqqiyot to'g'ri chiziqli ko'rinishda ya'ni doimo oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga tomon ilgarilab boradi. Mazkur 3 xil ishlab chiqarish usullarining har biri shu ishlab chiqarish usuli qaror topgan jamiyatni o'rab turgan tabiiy-jug'rofiy sharoit asosida shakllanganligi hech bir isbotga muhtoj bo'lmagan haqiqatdir: ko'chmanchi chorvadorlik keng cho'l va sahro, tog', tog' oldi qir adirlarida sug'orma dehqonchilik – quruq va issiq iqlimli unumdor tuproqli daryo vodiylarida, lalmikor dehqonchilik esa sernam va mo'tadil iqlimli mintaqalarda tashkil topadi.

Amir Temur saltanatining o'zagi bo'lmish O'rta Osiyo iqlimi quruq va issiq bo'lganligi tufayli bu yerda sug'orma dehqonchilik asosiy ishlab chiqarish usuli sifatida shakllangan. Demak, bu yerda, ya'ni O'rta Osiyoda taraqqiyot "davr"lar ko'rinishida yuz berishi qonuniydir.

Ko'pchilik tadqiqotchilar fikricha "davr" asosan 4 bosqichdan iborat:

1. Tug'ilish — bir daryo havzasida markazlashgan davlatning tashkil topish jarayonini o'z ichiga oladi.
2. O'sish-ishlab chiqarish kuchlarining o'sishi, sug'orish tarmoqlarining kengaytirilishi, yangi yerlarning o'zlashtirilishi, kengaytirilgan takror ishlab chiqarish bosqichidir. Bu bosqich oxiriga kelganda o'sha davr ishlab chiqaruvchi kuchlari vositasida o'zlashtirish mumkin bo'lgan yerlarni o'zlashtirib tugallanadi. Joylardagi mahalliy hokimiyat kuchayib boradi hamda yirik yer egalari-zamindor boylar ko'payib boradi. Markaziy hokimiyat zamindor boylarga qarshi turli choralar-yerini musodara qilish, o'zlarini badarg'a qilish kabi choralarni ko'rish bilan muntazam suratda shug'ullanadi.
3. Turg'unlik- bu bosqichda kengaytirilgan takror ishlab chiqarish o'rnini oddiy takror ishlab chiqarish egallaydi. Yirik zamindor boylar kuchayishda va ko'payishda davom etadi. Bir tarafdin mahalliy hokimiyatning kuchayishi, ikkinchi tomondan yirik zamindor boylarning kuchayib borishi markaziy hokimiyatni holdan toydiradi.
4. Inqiroz-parokandalik-markaziy hokimiyat amalda har biri mustaqil bo'lgan mayda davlatlarga parchalanib ketadi. Ular o'rtasida o'zaro urushlar boshlanadi. Avval mayda xo'jaliklar, keyinroq borib yirik xo'jaliklar ham suvdan mahrum bo'ladilar. Aholining ko'p qismi ochlikdan, o'zaro urushlarda, qo'zg'olonlarni bostirishda qirilib ketadi, omon qolganlar turli tomonlarga bosh olib ketadi. Amir Temur saltanatida ham XV-asrning 40-yillari Ulug'bek hukmronligining oxirlariga kelib "davr"ning "turg'unlik" bosqichining belgilari paydo bo'la boshladi-joylardagi mahalliy hokimiyatning kuchayishi, yirik zamindor boylarning ko'payishi markaziy hokimiyatni zaiflashtira boshladi. Har qanday jamiyat shu jamiyatni jamiyat sifatida uyushtiradigan, birlashtirib turuvchi rishta-vositalarga muhtojdir. Iqtisodida sug'orma dehqonchilik ustuvor bo'lgan jamiyatlarda bu vazifani asosan dunyoviy hokimiyat bajaradi. "Davr"ning dastlabki bosqichlarida markazlashgan dunyoviy davlat bu vazifani kamchiliksiz uddalaydi. Ammo jamiyat "davr"ning "turg'unlik", ayniqsa "inqiroz-parokandalik" bosqichiga kirishi bilan markaziy-dunyoviy hokimiyat kuchsizlana boshlaydi va jamiyatni birlashtirish, uyushtirish vazifasini to'liq ado etmay qoladi.

Ma'lumki, jamiyatda ham xuddi tabiatdagi kabi bo'sh qolgan muhit darhol boshqa bir narsa bilan to'ldiriladi-jamiyatda dunyoviy hokimiyatning ta'siri kamayishiga mutanosib ravishda diniy hokimiyat-din rahnamolari-ulamolarning ta'siri oshib boradi.

Ilmiy, tarixiy va badiiy asarlarda O'rta Osiyoda din rahnamolarining nufuzi kuch-qudrati, boyligi-yu saxovatpeshaligi haqida ko'plab ma'lumotlarni uchratamiz.

O'tgan davrlarda, ayniqsa sovet mafkurasi hukmronligi yillarida O'rta Osiyoda diniy mutaassiblik, diniy jaholat, aqidaparastlikning kuchayishi dunyoviy hokimiyatni kuchsizlantirdi, natijada ilm-fan, san'at, adabiyotning orqaga ketishi ro'y berdi degan qarash hukmron edi. Bizning fikrimizcha, O'rta Osiyo, Movarounnahrda avval boshda dunyoviy hokimiyatning zaiflashuvi yuz berdi, buning natijasida esa dunyoviy hokimiyat o'rnini diniy hokimiyat egallay boshladi.

Dunyoviy hokimiyat o'rnini diniy hokimiyat egallashini ijobiy hodisa sifatida baholash kerakmi yoki aksincha, salbiy hodisa sifatida baholanishi kerakmi? Albatta dunyoviy hokimiyat o'rnini diniy hokimiyat, olimlar o'rnini ulamolar egallashi, maktab-madrasalarda dunyoviy fanlar o'rniga faqat diniy adabiyotlar o'qitilishini olqishlash, ijobiy hodisa sifatida baholash mumkin emas. Ammo hamma gap ana shu diniy hokimiyat nimaga kuchayganligi va qanday vazifani bajarganligidadir. Yuqorida aytilganidek, iqtisodida sug'orma dehqonchilik ustuvor bo'lgan jamiyatlarda "davr" hodisasi ro'y berishi, ya'ni hokimiyat ma'lum bir yuksalishga erishgach, qoida tariqasida avval turg'unlik, undan keyin esa inqiroz-parokandalik yuz beradi. Bu davrda markaziy dunyoviy davlat avval boshda zaiflashadi so'ngra har biri mustaqil bo'lgan mayda davlatlarga parchalanib ketadi.

Temuriylar saltanatida ham XV asrning 40-yillari, ya'ni Ulug'bek hukmronligining so'ngi davriga kelib jamiyat "davr"ning "turg'unlik" bosqichiga qadam qo'ydi. Dunyoviy markaziy hokimiyatning kuchsizlanishi oqibatida Dashti Qipchoq ko'chmanchilarining hujumlari yildan-yilga kuchayib bordi. Mamlakat hududlarini birin-ketin ko'chmanchilar egallab ola boshladilar (Shimoliy Xorazm, Quyi Sirdaryo, Toshkent, Andijon, Konibodom).

Dunyoviy hokimiyatning zaiflashuvi muqarrar suratda jamiyatda boshboshdoqlik, hokimiyatsizlik, har qanday tartib, boshqaruvining barbod bo'lishiga olib kelishi aniq edi. Dunyoviy hokimiyatning kuchsizlanishiga munosib tarzda diniy hokimiyatning, din rahnamolari, ulamolar nufuzi, ta'sirining oshib borishi ba'zi bir salbiy jihatlariga qaramay umuman olganda jamiyat hayotida ijobiy o'rin tutganligini e'tirof etish lozim.

Sovet davri mafkurachilari Islom dini va ulamolarini xususan Ulug'bek davrida katta obro'-e'tiborga, va boylikka ega bo'lgan din rahnamosi Xoja Ahrori Valini jaholatparast, har qanday ilm-fanga, taraqqiyotga qarshi bo'lgan qora kuchlarni timsoli sifatida gavdalantirar edilar.

Mustaqillik sharofati bilan Xoja Ahrori Vali tarixini xolis o'rganish bu kabi ayblovlar ul zotga nisbatan g'irt tuhmat, bo'hton ekanligini ko'rsatdi.

"Umarshayx Mirzo Shosh-Toshkant aholisidan 250 000 dinor hajmidagi soliq talab qilganida Xoja Ubaydulloh bu mablag'ning hammasini o'zi to'labgina qolmay, balki unga qo'shimcha ravishda 70 000 dinorni ham soliq to'plovchilarga to'lagan"[4, 79].

Xoja Ahrori Valining o'zboshimcha temuriyzodalar o'rtasidagi urush-janjallarning oldini olishdagi xizmatlari ayniqsa e'tiborga loyiqdir:

Farg'ona hukmdori Umarshayx Mirzo Sulton Mahmudjon bilan birga Mirzo Ahmad ustiga yurish qilganida Hoja Ahrori Valining o'rta tushishlari bu urushning oldini oldi va ikki o'rtada sulh tuzildi[4, 83-85].

Hoja Ahrori Vali o'zining oddiy xalqqa, mehnatkashlarga yordam, himmat ko'rsatish borasidagi sa'y-harakatlari tufayli xalqning mehr-u muhabbatini qozondi. Ko'pchilik dehqon-yer egalari o'z yerini Hoja Ahrori Valiga nazr qilar, Hoja esa yerni o'z egasiga hadya qilar, natijada rasman Hoja mulkiga aylangan yerdan endi faqatgina "ushr" -hosilning o'ndan bir qismi miqdoridagina soliq olinar edi[4, 76].

Mirxondning "Ravzat us-safo" asarida Xoja Ahrori Valining xalqqa qilgan yana bir katta yaxshiligi haqida xabar beriladi:

"Hazrat Xoja Ubaydulloh Hirotga, Sulton Abu Sa'id huzuriga kelib, Samarqand va Buxoro uchun tamg'a solig'ini bekor qilishni iltimos qildilar. Podshoh Xoja hazratlari iltimoslarini qabul

qilib, Samarqand va Buxoro viloyatlarining juda katta mablag'ni tashkil etuvchi va podshohlik xazinasiga tushuvchi tamg'a solig'ini bekor qildilar"[5, 78-79].

O'rta Osiyo-Movarounnahrda Hoja Ahrori Valiga o'xshagan, xalq orasida, hukmdorlar orasida katta obro'-e'tibor qozongan shayxlar, ulamolar ko'p edi. Shunday dongdor shayxlardan biri Azizon-Qosim Shayx hazratlari ham hukmdorlar orasida juda katta obro'-e'tibor qozongan va shu sababli ko'plab urushlarning oldini olishda hissa qo'shgan edi. Masalan, 1551-yilda Toshkent va Turkiston hokimi Navro'z Ahmadxon bilan Abdullaxon II-o'rtasidagi urushni sulh-yarashga aylantirishda ikki tomonning ulamolari vositachilik qildilar:

"Taraflar o'rtasidagi urush o'n ikki kun davom etgach, dushmanlar ishlar bitmasligini anglashdi. Odam yuborib valiylik panohi Darvesh Shayx Aliobodiyini keltirdilar hamda Karmana qal'asi ichidagi hazrat Qosim Shayx Azizon xotirasiga yuzlanib, o'sha yerda ikki tomondan ahd-u paymon yuzaga chiqdi"[6, 164].

Temuriylar va ulardan keyingi sulolalar davrida yuz bergan "davrlar" ning "inqiroz – parokandalik" bosqichida ruhoniylarning jamiyat hayotida tutgan o'rni yolg'iz shular bilan cheklanib qolmaydi. "Davrlar"ning inqiroz parokandalik bosqichida dunyoviy davlat bajarishi kerak bo'lgan vazifalarning deyarli barchasi, juda bo'lmaganda bir qismi endi din rahnamolari-ulamolar zimmasiga tushadi.

Tahlillarning ko'rsatishicha vatanimizning tog'li va tog' oldi qir adirlarida soylar va buloqlar suvi hisobiga dehqonchilik qilinadigan qishloqlar aholisining hatto bugungi kunlarda ham katta daryolardan suv ichadigan vohalar aholisiga nisbatan dinga, ulamolarga munosabati boshqacharoqdir.

Ma'lumki, soylar va buloqlar suvi hisobiga olib, boriladigan dehqonchilik jamiyatni bir butun qilib birlashtirish vazifasini to'la-to'kis bajara olmaydi. Bunday hududlarda o'tkaziladigan barcha tadbirlardan tortib oilaviy muammolariga shu hududning imomi, eshoni aralashuvi bilan hal etiladi.

Iqtisodida sug'orma dehqonchilik yetakchi bo'lgan barcha jamiyatlarda "davrlar"ning "inqiroz-parokandalik" bosqichida dunyoviy hokimiyatning zaiflashuvi diniy hokimiyatning kuchayishiga olib keladi.

Masalan, Xitoyda eramizning III-asri boshiga kelib, Xan imperiyasi tushkunlikka uchradi. Xuddi shu paytdan boshlab Xitoyda Konfutsiychilik o'zining avvalgi obro'-e'tiborini yo'qota boshladi. Konfutsiychilik o'rnini endi buddaviylik egallay boshladi. III-IV asrlarda poytaxt shaharlar Loyana va Chanani atrofida 180 ga yaqin budda ibodatxonalari faoliyat yuritib kelgan bo'lsa, V asr oxiriga kelib, Sharqiy Szin davlatida ularning soni 1800 taga yetib, bu ibodatxonalarda tarki-dunyoga qaratilgan 24 000 monax xizmat qilardi.

Qadimgi Misr tarixida ham bir necha marotaba yuksalish va inqiroz-parokandalik yuz bergan. Ana shu inqiroz-parokandalik jarayonlarining har birida kohinlar kuchaygan va mamlakatdagi yetakchi kuchga aylangan[7, 236].

Dunyoning boshqa mintaqalarida ham dunyoviy hokimiyat jamiyatni birlashtirish vazifasini uddalaydigan darajada kuchli bo'lmagan hollarda bu vazifani diniy hokimiyat o'z zimmasiga oladi. Masalan, G'arbiy Ovrupo tabiiy jug'rofiy sharoiti-sernam va mo'tadil iqlimi bu yerda lalmikor dehqonchilikni asosiy ishlab chiqarish usuliga aylantirgan.

O'rta asrlarning boshlarida lalmikor dehqonchilik va natural xo'jalik G'arbiy Ovrupada siyosiy tarqoqlikni keltirib chiqardi.

Ya'ni, bu yerdagi dunyoviy hokimiyat zaif, demak jamiyatni jamiyat sifatida birlashtirish imkoniyatiga ega emas edi. Qoidaga muvofiq dunyoviy hokimiyat bajara olmayotgan bu vazifani, ya'ni, jamiyatni jamiyat sifatida birlashtirish vazifasini Katolik cherkovi o'z zimmasiga olgan edi. Oradan bir necha asr o'tib G'arbiy Yevropada dehqonchilik madaniyatining o'sishi bilan dehqonlar qo'lida ortiqcha, ya'ni, sotishga mo'ljallangan don paydo bo'ldi.

Shaharlarda don sotilishi, shahar bilan qishloq o'rtasida, turli viloyatlar, hududlar o'rtasida savdo-sotiqning kuchayishi bilan Yevropada milliy davlatlar paydo bo'ldi. Endi jamiyatni birlashtirish, uyushtirish vazifasini dunyoviy davlat o'z zimmasiga oldi. Dunyoviy davlatning yildan-yilga kuchayib borishi Katolik cherkovining hukmronligini asta-sekinlik bilan pasaytirib bordi, yangi davrga kelganda Katolik cherkovining uyushtiruvchilik, birlashtiruvchilik vazifasiga ehtiyoj qolmadi. Chunki endi bu vazifani dunyoviy davlat o'z zimmasiga to'liq oldi.

Xulosa sifatida ayta olamizki, sho'rolar davrida temuriylar va ulardan keyingi davrlarda jamiyatning taraqqiyotda orqaga ketishiga islomiy aqidalarga o'ta berilish, aqidaparastlik, diniy jaholatni sabab qilib ko'rsatilishi haqiqatga mutlaqo to'g'ri kelmaydi.

Bizni ko'p yillar davomida "senlarning xonlaring, amirlaring, saroy a'yonlaring zolim, savodsiz, johil bo'lishgan, ruhoniylaring, eshonlaring aqidaparast, taraqqiyotga qarshi bo'lishgan, shuning uchun ham senlar taraqqiyotdan orqada qolib ketgan edilaring. Mana biz senlarni shular zulmidan qutqardik, ..." degan gaplarga ishontirib kelishdi.

Bizni bu gaplarga shu qadar ishontirishdi-ki, hatto shu kunlarda ham o'sha gaplarni takrorlab yurganlar bor.

Biz qachongacha bu gaplarga ishonib yashaymiz? Qachon o'zimizning xolis, bizga milliy g'urur baxsh etadigan tariximizni yaratamiz?

Buning uchun: Prezidentimiz aytganlaridek kishilik jamiyati tarixiy taraqqiyot qonuniyatlarini ochish va tariximizni ana shu qonuniyatlar asosida o'rganish;

Yoshlarimizning milliy g'urur-iftixor ruhida tarbiyalash.

Ha aytgancha, yoshlarimizni milliy g'urur-iftixorli qilib tarbiyalash uchun ham haqiqiy tariximizni yaratishimiz lozim[8, 78].

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent. "O'zbekiston", 2022.
2. Ibn Arashoh. Amir Temur tarixida taqdir ajoyibotlari. . – Toshkent. 1992.
3. Mannonov B. Ostonova G. Kamoliddinov A. Amir Temurning Turkiy yorlig'ini. . – Toshkent. 2005.
4. Valixo'jayev B. Xoja Ahrori Vali. – Samarqand.1993.
5. Mirxond. Ravzat us-safo. Valixshjayev B. Hoja Ahrori Vali. - Samir 1993.
6. Muhammadyor Ibn Arab Qatag'on Musahhir al-bilod. T-2009.
7. Avdiyev V.I. Qadimgi Sharq tarixi. T-1964.
8. O'zbekiston tarixi. 9-sinf uchun darslik. O'rta Osiyo davlatlarining taraqqiyotda orqada qolish sabablari va oqibatlari. T. 2018.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).